

Enkele aspekte van Skrifbeskouing

APB Breytenbach
Universiteit van Pretoria

Abstract

View of Scripture: Some aspects

This essay deals with the relation between God's work and man's actions in the world as the basic problem in connection with our view of the origin and form of the Bible. The position assumed is that in the Old Testament there are at least two different ways of looking at the problem: In literature with a polemic tendency (especially in books from the time of the Babilonian exile) the omnipotence and predestination of God is stressed. In wisdom-related literature the more prominent view is that man was free to choose for himself although the outcome was always in the hand of God. It is argued that, due to the fact that they were in a polemic situation, the first option was dominant in the theological reflections of orthodoxy. The thrust of the essay is that, regarding different aspects of our view of Scripture, the possibilities of the second option must be exploited.

Binne die teologiese tradisie waarin die Nederduitsch Hervormde Kerk staan, word dit redelik algemeen aanvaar dat die Bybel die Woord van God is, alhoewel dit deur mense geskryf is. Oor die vraag wat die verhouding is tussen Woord van God en mensewoord in die Bybel en hoe hierdie verhouding verstaan moet word, bestaan daar uiteenlopende menings. Daar is trouens 'n hele spektrum van beskouings hieroor. Aan die een kant van die spektrum is daar diegene wat, in aansluiting by uitgangspunte wat deur die ortodoksie en Neo-Calvinisme beslag gegee is, die mensewoord in die Bybel so afskaal dat hulle prakties 'n meganiese Skrifbeskouing daarop nhou. Aan die ander kant van die spektrum is daar diegene wat die Bybel beskou as die neerslag van die getuienis van mense wat in God geglo het, maar wie se getuienis nie wesenlik verskil van die getuienis wat gelowiges vandag kan lewer

nie. In die Nederduitsch Hervormde Kerk het die standpunt van Karl Barth waarskynlik die grootste invloed gehad. Sy verklaring van die verhouding Godswoord/mensewoord in die Bybel na analogie van die godheid en mensheid van Jesus Christus, het wye navolging gevind, veral onder invloed van GC van Niftrik (1961: 289-306). Daar is intussen deur verskillende geleerdes kritiek uitgespreek teen hierdie analogiese verklaring (vgl bv Barr 1973: 20-22). Die een probleem wat dit oplewer is dat dit wel 'n raamwerk bied vir nadenke oor die Bybel in sy finale vorm, maar die ontstaansproses van die Bybel het geen onderdak in so 'n model nie. Dit is juis hier waar die interesse van hierdie artikel lê.

Wanneer dit gaan oor die ontstaan en groei van die boeke van die Bybel wat deur mense geskryf is, maar waarvan die kerk bely dat dit die Woord van God is, is dit wesenlik 'n vraag na die verhouding tussen God se werk en menslike handeling in die wêreld. Dit is natuurlik nie 'n probleem wat net beperk is tot die nadenke oor die ontstaan en groei van die Bybel nie. Dit is 'n vraag wat die kern van die dogmatiese besinning oor sake soos die voorbeskikking van God en selfs die uitverkiesingsleer raak. Hoe rym 'n mens God se almag, sy alwetendheid en voorbeskikking met die feit dat die mens voor God verantwoordelik gehou word vir alles wat hy doen en sê en dink? Wat is die verhouding tussen goddelike beskikking en menslike verantwoordelikheid? Dit is ook geen nuwe probleem nie. Hierdie vraagstuk en die nadenke daaroor is so oud soos die geloof in een, lewende God. In die Ou Testament vind ons reeds die neerslag van nadenke daaroor. Wat wel opvallend is, is dat daar in die Ou Testament verskillende antwoorde gegee word op die vraag na die verhouding tussen God se handeling en ingryping in die wêreld en menslike optrede. Wat verder opval, is dat daar klaarblyklik 'n noue verband is tussen die antwoord wat op hierdie vraag gegee word en die omstandighede waarin dit gegee word.

In literêre korpuse wat kort voor of gedurende die Babiloniese ballingskap ontstaan of hulle finale beslag gekry het, is daar swaar klem op die absolute soewereiniteit van God. Daar is géén mag naas יהוה nie (vergelyk byvoorbeeld Jes 41: 4; 46: 6-8, 24-26). Hy stuur 'n boosaardige gees om Saul beet te pak en hom waansinnig te maak (1 Sam 18: 10). Dit is יהוה wat 'n leuengees stuur sodat die profete vals sal profeteer en Agab ompraat om na Ramot in Gilead te gaan en daar te sneuwel (1 Kon 22: 19-23). יהוה hits Dawid teen die volk aan en straf hom en die volk dan vir hulle verkeerde optrede (1 Sam 24: 1-15). Hy is die God wat sy voorneme vooraf bekendmaak deur die diens van sy profete en wat ook sorg dat dit telkens presies verloop soos Hy dit beplan (vergelyk 1 Kon 11: 11; 12: 15, 24; 2 Kon 7: 17; 9: 36v; 17: 23 ens). Hy skep die lig en die donker; Hy gee voorspoed en skep rampspoed (Jes 45: 7). Sonder om self die outeur van die sonde te word is God die

oppermatige aan Wie die mens willoos uitgelewer is (Jes 45: 9-13).

Die rede vir hierdie klem op God se absolute mag is voor die hand liggend: In die tyd van koning Josia was daar ernstige pogings om politeïsme en selfs ook monolatrie in Juda en Israel finaal die nekslag toe te dien en dit te vervang met 'n streng monoteïsme (2 Kon 23: 4-25). Hierdie pogings het egter ernstige terugslae beleef as gevolg van die dood van Josia en ander gebeure op politieke terrein in en om Palestina. Veral na die val van Jerusalem en die wegvoering van die Judese ballinge na Babilonië was daar die wesenlike gevaar dat die volk, geïmponeer deur die sukses van die Babiloniërs op militêre en ander gebiede en vanweë die kennis-making met die wêreld buite Palestina, permanent ander gode sou dien. Die geloofskrisis waarin die verlies van die tempel van יהוה en die heilige stad en land hulle gedompel het, het die Judeërs onvermydelik vrae laat vra oor die mag en soewereiniteit van יהוה. Die besinning oor God se almag en die verhouding tussen sy dae en menslike doen en late het in korpusse soos die Deuteronomistiese geskiedwerk, Jeremia en Deutero-Jesaja sterk na vore gekom. Wat hieroor gesê word is ongetwyfeld polemies gerig teen die gevare wat die Judese geloofsgemeenskap bedreig het.

Die Ou Testament praat egter ook op 'n ander manier oor die verhouding tussen God se dae en ingryping en die mens se handeling in die wêreld. In die wysheids- en verwante literatuur word daar baie meer dialekties oor hierdie verhouding gepraat. Die boek Prediker is as reaksiegeskrif miskien 'n uitsondering. In die genoemde literatuur word daar baie meer erkenning gegee aan die optrede van mense: Hulle is vry om te kies of hulle die goeie of slegte wil doen en daar word aan hulle groot speelruimte gebied. Dit beteken egter nie dat God uit die prentjie is of dat Hy onverhoeds betrap kan word deur menslike doen en late nie. Intendeel, sonder om die saak logies te probeer verklaar of die een teen die ander uit te speel word die vryheid en verantwoordelikheid van die mens sowel as God se almag en beskikking albei ten volle gehandhaaf. Die mens kies self in vryheid die verkeerde pad en is daarom self verantwoordelik vir sy skuld of wat daar ook al oor hom kom. Daarteenoor weet God in sy ontoeganklike wysheid om te midde van en selfs nie-teenstaande die mens se dae dit te bereik wat Hy wil. 'n Goeie voorbeeld hiervan is die Josefverhaal (Gen 37; 39: 1-50: 26). Josef se broers haat hom en beplan om hom om die lewe te bring. Hulle slaag dan ook daarin om hom, soos hulle gedink het, uit die weg te ruim. Hierdie daad maak hulle skuldig (Gen 50: 16-17). In al die intriges wat daar rondom Josef afspeel is hy, sy vader, sy broers en sy Egiptiese eienaars volkome vry in hulle optrede. God kom alleen op die toneel wanneer Hy dit wat Josef aanpak met sukses bekroon (Gen 39: 2, 3, 5, 20-23). Die hele saak oor die verhouding tussen menslike handeling en goddelike ingryping bereik sy hoogte-

punt in Genesis 50: 20 (Van Selms 1979: 292). Die broers het bedoel om Josef kwaad aan te doen en dit bly 'n verkeerde daad. Maar God het in sy wysheid geweet hoe om dit te laat verloop tot die voordeel van Josef maar ook tot die voordeel van sy broers en hulle nageslag! In hierdie geval word daar nie ingegaan op die vraag na die verhouding tussen God se handeling en menslike optrede nie. Vanuit 'n agternaperspektief word daar bely dat God uit liefde gehandel het te midde van en selfs nieteenstaande mense se bedoelings en daade. Dit is 'n eenvoudige maar tog indrukwekkende verkondiging van God se mag wat nie mense manipuleer nie, maar wat sy liefde laat seëvier oor alles.

Die religieuse agtergrond van hierdie siening is waarskynlik 'n sterk verwagting dat God sy verbond met die aartsvaders hou nieteenstaande die ontrou en knoery van mense. Die vraag of ons hierdie vertelling oor Josef moet dateer in die tyd van Salomo (Van Selms 1979: 296-301), en of ons dit baie later moet dateer, is nie werklik van belang nie.

Die verskil tussen die polemies-gerigte standpunt oor die verhouding tussen God se handeling en menslike optrede en die meer dialektiese hantering van die saak is duidelik: In die eerste geval lê die klem baie swaar op God se soewereiniteit en sy mag om mense te laat optree soos Hy wil. In die tweede geval lê die klem op God se liefde en sy trou wat seëvier te midde van die vryheid van optrede wat mense geniet. In die polemies-gerigte siening verloop alles soos wat God dit vooraf beplan het. By die dialektiese benadering kan mens alleen vanuit 'n agternaperspektief God se besondere mag en liefde bely.

Ons hoef nie hierdie twee 'modelle' te probeer rym nie. Dit was trouens in die verlede dikwels die fout wat in die dogmatiese besinning van die kerk gemaak is, naamlik dat daar, in 'n geval soos hierdie op skolastiese wyse rasonale verklarings aangebied is wat altyd een van die twee moontlikhede ontkragtig het deur dit met die ander te laat rym. Die diversiteit in die Bybel is deel van sy rykdom en die twee sienings oor die verhouding tussen God se handeling en menslike daade is albei legitiem!

In die reformatoriese tradisie is daar meestal gekies vir die polemies-gerigte siening wanneer die vraag na die verhouding tussen God se handeling en menslike daade ter sprake was. Die rede daarvoor is klaarblyklik dat die reformatoriese kerke, telkens wanneer oor hierdie vraagstuk rekenskap gegee moes word, in 'n polemiese situasie verkeer het. Dit was die geval by die Nasionale Sinode van Dordrecht in 1619. (Hierop sal ons nie nou kan ingaan nie. Terloops kan net opgemerk word dat daar merkwaardige ooreenkomste is tussen 'n gedeelte soos 2 Sam 24: 1-15 en die kern van die leerreëls). Dit was ook die geval toe die opstellers van die Nederlandse Geloofsbelydenis in Artikel 3 hulle uitgespreek het oor die oorsprong en

ontstaan van die Heilige Skrif. In die polemieë waarin die gesag van die Skrif as openbaring van God te staan gekom het teenoor die gesag van die pous as verklaarder van God se wil, moes die absolute gesag van die Skrif veilig gestel word. Om dit te kon doen is die polemies-gerigte 'model' gebruik: God het aan die begin die skryf van hierdie boeke geïnisieer en dit so begelei dat die produk presies dit is wat God daarmee bedoel het:

Ons bely dat hierdie Woord van God nie deur die wil van 'n mens gestuur of voortgebring is nie, maar die heilige mense van God het dit, deur die Heilige Gees gedrywe, gespreek, soos die heilige Petrus sê (2 Pet 1:21). Daarna het God deur sy besondere sorg vir ons en ons saligheid, sy dienaars, die profete en apostels, beveel om sy geopenbaarde Woord op skrif te stel en Hy het self met sy vinger die twee tafels van die wet geskrywe ... (Artikel 3, NGB).

Alhoewel die legitimiteit van so 'n polemies-gerigte verklaring van die ontstaan van die Bybel vir geen oomblik in twyfel getrek word nie (veral nie as ons die polemiese situasie waaruit dit gebore is in ag neem nie) is dit tog so dat hierdie 'model' nie die menslike aandeel in die ontstaan van die Bybel voldoende verdiskonteer nie. Dit is eenvoudig so dat die skrywers van die boeke van die Bybel nie bedoel het om boeke te skryf wat deel uit uitmaak van die Heilige Skrif nie. Trouens, in die geval van boeke soos Prediker, Hooglied en waarskynlik ook Ester was dit klaarblyklik nie die bedoeling om iets anders te lewer as menslike nadenke en kommentaar oor bepaalde gegewene nie.

In die lig hiervan sou dit waarde hê om meer dialekties te besin oor die ontstaan en groeiproses van die versameling boeke wat ons as die Bybel ken. Dit sou soos volg gedoen kon word met betrekking tot die Ou Testament:

Die volk Israel het vanaf sy vroegste geskiedenis verskillende oorleeringskomplekse gehad waarin gegewens oor hulle vroegste geskiedenis en hulle bestaan as volk oorgedra is van geslag tot geslag. Hierdie oorleerings is op 'n bepaalde wyse beïnvloed en gevorm deur die volk se verbondenheid met יהוה en die bewustheid van die roeping wat dit ingehou het. Die uiters ingewikkelde proses waardeur hierdie oorleerings aanvanklik op skrif gestel is om groter eenhede te vorm, waardeur dit later uitgebrei en redaksioneel versorg is, kan nie meer volledig nagevors word nie. Wat wel duidelik is, is dat verskillende oorwegings 'n rol gespeel het in hierdie ontstaansproses. In die meeste gevalle was dit die klaarblyklike bedoeling van die outeurs en redaktore om te getuig van die groot daad van יהוה in die geskiedenis van Israel sowel as in hulle eie lewens. In baie gevalle het ander

oorwegings egter ook 'n rol gespeel. So was dit byvoorbeeld die bedoeling van die skrywer(s) van 1 en 2 Kronieke om die geskiedenis wat reeds opgeteken was in onder andere die Samuel- en Koningsboeke, te herskryf en ander aksente te lê. Uit die talle voorbeelde wat ons sou kon aanhaal om so 'n bewering te staaf word net enkele genoem: Die teenstrydige verwysing in 2 Samuel 21: 19 (vgl ook 1 Sam 17: 31-58) waar Elganan genoem word as die man wat Goliat doodgemaak het, word in 1 Kron 20: 5 so aangebied dat die teenstrydigheid verdwyn. Die stelling in 2 Samuel 24: 1 dat יְהוָה Dawid aangehits het om die volk te tel, word in 1 Kron 21: 1 verander sodat dit Satan word wat Dawid aangehits het. Die seleksie van stof oor Dawid wat tot gevolg het dat daar in Kronieke niks sleg oor hom gesê word nie teenoor die minder gunstige beeld van Dawid in die Samuelboeke, is welbekend. Navorsing wat die weersprekings, historiese onjuisthede en talle ander oneffenhede in die Ou Testament uitwys, bring 'n mens baie sterk onder die indruk van die menslikheid van die geskiedenis wat hom afgespeel het by die ontstaan van hierdie versameling boeke.

Die wonder is egter dat juis hierdie versameling boeke saam met die versameling wat ons as die Nuwe Testament ken, oor baie eeue mense tot geloof gebring het in die lewende God en vir hulle gedien het tot troos, bemoediging en vermaning. Vanuit 'n agterna-perspektief kan 'n mens dus nie anders nie as om te erken dat God in sy ondeurgrondelike wysheid hierdie versameling boeke, niesteenstaande hulle alte menslike geskiedenis, aan Hom diensbaar gemaak het. Sonder om die outeurs en redaktore hulle hebbelikhede en vryheid te ontnem, het Hy sy liefdeswil laat seëvier, naamlik om mense aan Hom te bind deur geloof. Hy toon sy onpeilbare mag juis daarin dat Hy, sonder om die menslikheid uit hierdie geskiedenis en sy resultaat weg te neem, sy doel bereik daarmee. Wat ook al die bedoelings was van die honderde mense wat 'n bydrae gelewer het tot die ontstaan van die Bybel, God het daarmee goed bedoel!

Ons kan vanselfsprekend nie daarmee volstaan nie, want die hele saak van God se handeling en menslike optrede het natuurlik nie opgehou toe die Bybel as kanon afgesluit is nie. Inteendeel, die geskiedenis het in 'n sekere sin ononderbroke voortgegaan. Mense het die Bybel gelees, uitgelê en die boodskap wat hulle daarin verneem het, verkondig. Vanuit 'n agternaperspektief moet ons erken dat, wat ook al hulle motiewe was, en hoe gebrekkig en selfs sondig hierdie besigwees met die Bybel dikwels was, God het ook hier sy mag getoon en sy liefde laat seëvier: Hy het niesteenstaande die menslikheid van die kerk se verstaan van die Skrif, mense aan Hom gebind deur geloof (vgl ook Velthuysen 1988: 124). Aangesien daar in hierdie artikel gekonsentreer word op die ontstaan van die Bybel, sal daar nie verder op sy 'nawerking' ingegaan word nie. Dit is egter duidelik dat die meer dialektiese siening

oor God se werk en menslike optrede ook in hierdie opsig toepaslik is en vrugbare besinning kan lewer.

'n Mens sou baie besware kon inbring teen wat ek noem 'n meer dialektiese benadering. Iemand sou kon teëwerp dat dit eintlik meer verhuul as verklaar, dat die werk van die Heilige Gees wat so sentraal staan in die belydenisskrifte waar dit gaan oor die Heilige Skrif, nie genoeg aandag kry nie, en dat hierdie benadering staan teenoor Artikel 3 van die Nederlandse Geloofsbelijdenis. Dit is sekerlik waar en daar sou nog baie besware hier bygevoeg kon word.

Daarteenoor is dit noodsaaklik om die volgende te stel: Ons moet erken dat die belydenisskrifte van die kerk nie tydlose geskrifte is nie, maar binne 'n bepaalde historiese milieu en atmosfeer juis dié vorm aangeneem het waarin ons dit ontvang het. Ons moet nie terugdeins vir die diversiteit in die Bybel nie, maar dit positief benut in ons teologiese besinning, al is dit dan ook net om minder skolasties te dink en te praat oor God en oor wat Hy onder ons doen. Ons moet beskeie genoeg wees om te erken dat ons God se werk nie volledig verstaan of kan verklaar nie, maar dat dit ons tog nie daarvan weerhou om te erken en te bely dat die God van liefde met ons besig is nie, en dat, in sy besigwees met ons, Hy sy almag juis daarin bewys dat sy liefde vir ons seëvier.

Ek dra graag hierdie artikel op aan emeritus-professor FJ van Zyl. Hy is 'n kenner van die teologie van Karl Barth en dit is deur sy toedoen dat ek die eerste keer kennis gemaak het met die dialektiese teologie, maar ook geleer het om meer dialekties te dink oor God en sy Woord.

Literatuurverwysings

BARR, J 1973. *The Bible in the modern world*. London: SCM.

VAN NIFTRIK, GC 1961. *Kleine dogmatiek*. Nijkerk: GF Callenbach.

VAN SELMS, A 1979. *Genesis deel II*. Nijkerk: GF Callenbach.

VELTHUYSEN, GC 1988. The authority of the Bible from the perspective of realism, in Mouton, J, Van Aarde, AG en Vorster, WS (eds), *Paradigms and progress in theology*, 113-128. Pretoria: HSRC. (HSRC Studies in research methodology 5.)